

לע"נ
ידידנו היקר
האיר פנים לכל אדם
וסייע רבות לענייני ביהכ"נ
שלא על מנת לקבל פרס,
בצניעות וללא פרסום כלל
ר' רפאל בן ר' שלום כברה זצ"ל
נלב"ע במוצאי חג השבועות

התורה והמצוה עלון בענייני מצוה הלכה מנהג ועיונים בעבודת ה'

עלון מס' 19

פרשת נשא חדש סיון ה'תשפ"ה

פרשת נשא

ברכת כהנים

דְּבַר אֱלֹהִים וְאֶל-בְּנֵי לְאֹמֶר כֹּה תִּבְרַכְוּ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמֹר לָהֶם:

מאמר זה פורסם בעלון החדשי לפני כשנתיים במדור המצוה והלכה והמנהג, והוספתי עליו מעט כאן.

כמו במצוות רבות, גם במצוות ברכת כהנים נכתבה המצוה בתורה שבכתב, ונשנו הלכותיה בתורה שבעל פה, במשנה ובתלמוד. וכפי שביארתי בכמה מקומות יש גם את העניינים שהגדרתם מורכבת יותר, הנכללים לפעמים בגדר מנהג.

במסגרת זו נדבר על פרט מסויים בדיני ברכת כהנים, שנתלה בו פרט אחר אותו קבלנו בתורה שבעל פה, אך עניין חיצוני דוחק לפעמים פרטים מהותיים בגוף המצוה, אולי אף את המצוה עצמה.

במקדש ובמדינה. במשנה מבוארים מספר הבדלים בין אופן ברכת כהנים בבית המקדש שיבב"א לבין האופן בו מברכים במדינה. יצוין כי "א שרק ברכת כהנים במקדש היא מצוה דאורייתא, ובמדינה מדרבנן. בין במקדש ובין במדינה נוהגת ברכת כהנים בכל יום.

ביטול ברכת כהנים בכל יום. מזה מאות שנים נהוג ברוב הקהלות באירופה מנהג גרוע (כלשונו של בעל הערוך השלחן), שאין נושאים כפים אלא ביו"ט בלבד (באשכנז בשחרית ומוסף, וברוב קהלות אושטרייך רק במוסף). המנהג הזה נהג גם בקהלות רבות מחוץ לאשכנז ואוסטרייך, אלא שברוב הקהלות חזרו במשך השנים ובטלו את המנהג הגרוע הזה. על הטעמים והגורמים למנהג הזה, לא אדון כאן. ראשיתה של הנהגה זו בתקופה מסויימת בזמן רבותינו הראשונים (בזמן הרוקח עדיין נשאו כפים בכל יום. בתקופה מאוחרת יותר היו קהלות בצרפת בהן נשאו כפים בשבת, אך לא ביום חול). טעמים שונים נאמרו על כך, ועל כל טעם הוקשו קושיות. אכמ"ל. אציין רק כי יש מי שטוען (איני זוכר כרגע את המקור, אודה למי שיזכירני) כי יד השלטונות היתה בעניין הזה. על סמך מסמכים מתקופות קדומות טוען כי השלטונות בתקופה מסויימת רצו לבטל כמה שיותר את הבדלי המעמדות אצל היהודים (כהנים, לוויים, וישראלים), ויתכן שאחד האמצעים בו השתמשו היה ביטול ברכת כהנים על פי חוק. יצוין כי לא נמצא מסמך המאשר זאת באופן רשמי. בכל מקרה, מסתבר שהטעם האמיתי לא התפרסם לעיני כולם, ולכן נלאו למצא טעם.

עכ"פ, בקהלות בהן ברכת כהנים היא מאורע נדיר, טבעי ביותר שיתפתחו סביבה מנהגים וסלסולים. כך התפתחו מנהגים סביב ברכת כהנים ביו"ט. בקהלות רבות המשיכו את אותם מנהגים גם כאן בארה"ק רק ביו"ט, אף שברכת כהנים נוהגת בכל יום. הזכרתי כבר בכמה מקומות כי המקור הוא תמיד בארה"ק. זו מולדתנו אף אם עצרנו למשך אלף או אלפיים שנה בארצות העמים הטמאות הרוויות בדמי עמנו⁽²⁾. ב"ה, כיום ברוב ארה"ק נושאים כפים בכל יום. בגליל יש עדיין קהלות בהן נוהגים שאין נשיאת כפים ביום חול. לא אכנס כאן לפרטים אודות מעשיות (יש מהן נכונות) על גדולי ישראל שרצו לשוב ולחדש את ברכת הכהנים בכל יום ולא עלתה בידם (אגב, היו מהם שעלה בידם. אני יודע אם נכון הדבר אם לא, אך מסופר שבבית מדרשו של ר' נתן אדלר התקיימה ברכת כהנים בכל יום. אצל תלמידו החת"ס לא נהגו כן אחריו, אף שבדברים רבים נהג החת"ס שלא כמסורת אבותיו⁽¹⁾

נגון ברכת כהנים. במשנה ובתלמוד מבואר שברכת כהנים נאמרת בנעימה. ואכן ברוב תפוצות ישראל נאמרת ברכת כהנים בנגון, כל קהלה והנגונים המקובלים בה.

מהו אופן הנגון? יש דברים פשוטים שכל ילד יכול להבין בדעתו. אך לפעמים מציאות מסויימת אליה הורגלנו, מתקבעת אצלנו בתודעה באופן כזה שאם נתבקש להסביר עניין מסויים, כמושכל ראשון נתפוס את האופן בו התרגלנו להכיר את העניין. הדבר פשוט לכל בר דעת שכשמדברים על נגון של טקסט מסויים, מדובר על קריאת הטקסט עצמו בנגון, ולא על מספר נגונים ללא מילים, כשקטעי הנגון מופסקים באמצע על ידי קריאת מילות הטקסט ללא נגון. ואכן, ברוב ככל תפוצות ישראל מנגנים הכהנים את התיבות עצמן בנגון. על פי רוב בשבת ויו"ט הנגון ארוך יותר, אך זו צורת הנגון.

אמנם, ברוב קהלות אשכנז ואוסטרייך ובנותיהן, התפתח במאות השנה האחרונות אופן אחר של נגון. אקדים קודם כי אופן הנגון הזה נהוג באותן קהלות רק בזמנים בהם נהגו באותן קהלות כשהיו בגולה לעשות נשיאת כפים⁽³⁾. א. לפני כל תיבה נגון קצר ממש (אולי שניה אחת או שתיים) ואח"כ את התיבה עצמה בנגון פשוט יותר. ב. תיבת ה' נאמרת בלי נגון (במקורותינו לא משמע כך). ג. לפני תיבות 'וישמך'

⁽¹⁾ ידעתי גם ידעתי, כי יש שדברים אלו אינם ערבים לאזניהם. יענינו הם עצמם בחיבורים שהם עצמם מחברים, ויסבירו מדוע אין קביעה זו נכונה. יסבירו גם על מנהגים שכביכול נהג החת"ס "רק לעצמו", כביכול ע"פ "עניינים". הנמצא כזאת בקרב פוסקי אשכנז הקדמונים? ואכמ"ל.

⁽²⁾ יש שכשבאים לברר על מנהגים שונים ומקורם, נעצרים בנקודה מסויימת בטענה ש"אין בודקים מן המזבח ולמעלה". אדרבה, מי שסבור שהמזבח זמ מקומו, הוא הטעון בדיקה אחר כוונותיו. אגב, מעניין שדווקא בקרב חלק מחברי אחת האסכולות הווגלות בחקר מקורות המנהגים עד מה שהם מכנים "אין בודקים וכו'", כל עניינים הקשורים לביהמ"ק וירושלים, מעוררים אצלם התנגדות עזה.

⁽³⁾ לכל הפחות מזמן הגרש"ר הירש זצ"ל (שהנהיג מספר מנהגים שסבר שנכונים לשעתו ולמקומו), ומסתמא עוד עשרות שנים קודם. אגב, בקהלות מסויימות נהוג אופן הנגון הזה בחלקים מסויימים בתפלה בשבת ויו"ט

ו'יחנך' ו'שלוש' מנגנים נגון ארוך, ואח"כ אומרים את התיבה.
אופן אחר נהוג בקהילות רבות הנוהגות כמנהג הישיבות הליטאיות: כל ברכת כהנים נאמרת בנגון פשוט, ורק לפני תיבת 'שלוש' מנגנים נגון ארוך, ולאחריו אומרים הכהנים תיבת 'שלוש' בנגון הרגיל של כל ברכת כהנים.
יש כמה טעמים מדוע וכיצד התפשטה צורת הנגון המשובשת הזו. עכ"פ, בספרי הפוסקים (אף המאוחרים יותר כמו המ"ב) מובא שבברכת כהנים מנגנים הכהנים את התיבות עצמן.

על הפסוקים שנועדו לאמירת הקהל בעת ברכת כהנים, ארחיב מעט את הדבור אי"ה בקו השיעורים.

אתיחס כאן לבקשה המיועדת לזמן נ"כ: בברכות נה: מבואר האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא ... אם טובים הם חזקם ואמצם ... ואם צריכים רפואה רפאם ... וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה. ומסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן.

ואי לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמן שלום יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום
ברוב הסידורים האשכנזיים מובא יחד עם תפלות שלש רגלים סדר ברכת כהנים. אין כל טעם להבדיל בין ברכת כהנים של יו"ט לברכת כהנים של יו"ט (בדיוק כפי שאין הבדל בין קריאת שמע של יו"ט לשל כל ימות השנה). אלא שכפי שכתבתי לעיל, כך היה במקומם⁴. אמנם, כשמדברים על הבקשה הנזכרת, העניין לפעמים מעלה גיחוך. הרי הבקשה נועדה להאמר רק על ידי 'מאן דחזי חלמא ולא ידע מאי חזא'. מה העניין להביא בקשה זו בסידור כנוסח קבוע לאמירה בשעת ברכת כהנים ביו"ט? בשלמא, קהלות האשכנזים היושבים בגולה המתברכים בברכת כהנים רק ביו"ט, מסתבר שבין יו"ט אחד לחברו חלמו חלום (אם כי לא ברור מה ההכרח שיארע כן בליל יו"ט שני. ומה נאמר על בני אשכנז שיש להם נשיאת כפים גם בשחרית וגם במוסף?). אך אנו בני ארה"ק מלבד מה שאנו מתברכים בברכתה של ארה"ק ובברכות שמתברכים יושביה, הרי אנו זוכים להתברך כמעט בכל יום בברכת כהנים. מי שחלם חלום, יכול לומר את הבקשה בזמן ברכת כהנים באותו בוקר, ואין צורך להמתין ליו"ט.

אדיר במרום. הפסקה 'אדיר במרום' נאמרת אם סיים את ה'רבש"ע' לפני שסיימו הכהנים את הברכה. גם פסקה זו נדפסת בסידורים יחד עם ברכת כהנים של יו"ט. אמנם, אין חסרון אם אומרים אותה בכל יום.

ובחזרה לעניין הנגון: ברכת כהנים נאמרת בנגון, ובזמן זה ניתן לומר את הבקשה, לא שמנגנים בשביל שיוכלו לומר את הבקשה. בקהלות מסוימות נוהגים שאין מנגנים ברכת כהנים ביו"ט החל בשבת. מדוע? לפי הטעם של טבילת בעל קרי, מובן שבטלו ברכת כהנים בשבת (אגב, לא בכל הקהלות. ויש מהפוסקים שכתבו בפירוש שלא להקפיד על כך בשבת! כלומר, לא לבטל משום כך אף מצוה, לא מצות עונה ולא ברכת כהנים, ואף שלא טבלו בשבת). אמנם, בזמננו ראיתי מי שכתב שבשבת אין מנגנים כי בשבת אסור לאמר את הבקשה הזו (לא זכיתי להבין למה יהיה איסור לבקש בקשה זו בשבת, הלא אם נפשו עגומה, מותר אפילו להתענות בשבת.

עוד בעניין הנגון: שמעתי על כמה קהילות בהן הכהנים אינם מהמתפללים הקבועים, ולכן עושים ברכת כהנים בצורה זרה ומוזרה: החזן אומר כל תיבה, ומנגן בעצמו (או מסייע לכהנים) נגון שלפני התיבה הבאה, ואז אומרים הכהנים את התיבה.
הדבר פשוט שהקהל והחזן אינם שייכים כלל לעניין. צורת ברכת כהנים היא שהכהנים מברכים בנגון. אם אין הכהנים בקיאים בנגון המקובל במקום, עדיף יותר שינגנו בנגון אותו מכירים.

האופן הנכון לעשות בברכת כהנים בין בחול ובין בשבת (ואגב, כך גם נוהגים בקהלתנו): החזן מקרא בנגון כל תיבה, והכהנים חוזרים בנגון על אותה תיבה. מדובר בנגון קצר כמובן. מנגנים גם בשם ה' (כך משמע בחז"ל). בכל הכפ"ן וכן בתיבת 'שלוש' מנגנים יותר. אך בין המילים אין מנגנים כלל! מי שמחליט את הנגון, אלו הכהנים בעצמם. אגב, משך ברכת כהנים באופן כזה, היא לא יותר מדקה וחצי. וניתן להבין זאת בהתאם לצורת הנגון הנכונה.

ויהי רצון שנזכה במהרה לראות כהנים בעבודתם בבית המקדש, ולהתברך מפיהם ברכת כהנים

השלמה לעלון פרשת במדבר (עלון מס' 17)

הקשיתי על דברי הרמב"ן שכתב: ואין בספר הזה מצוות נוהגות לדורות זולתי קצת מצוות בעניי הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא נשלם שם והשלימן בספר הזה. והקשיתי מכך שיש כמה מצוות בחומש זה חוץ מהקרבנות. הבאתי מה שהציע הגר"א ובר שליט"א איש ירושלים עיה"ק והמקדש, שיש לגרוס 'קצת מצוות וענייני הקרבנות'. כתבתי שלא מצאתי גרסה זו. אך זכה הרב ובר לכוון לדעת גדולים. השבוע העירני הרב אברהם הכהן מגורי שליט"א כהן מיוחס ממשמרת יהויריב, שבכמה מהדורות הגרסה היא 'קצת מצוות ובענייני הקרבנות'. לפי גרסה זו, דברי הרמב"ן מובנים, ואין בהם תמיהה.

⁴ בעלון החדשי האחרון (מס' 29. אייר ותחלת סיון) במדור דבר יום ביומו, התייחסתי לבקשה ותערוב הנאמרת לפי מנהגנו במוסף של יו"ט וי"ג.

⁵ היושבים בחו"ל מרצון, איני יודע כמה מועילה להם ברכת כהנים. רובם מואסים בארץ ישראל ובברכותיה. אני כותב 'רובם', כי יש גם יחידים שבאמת יש להם איזה אונס המונע מהם לעלות (ואגב, יש מאותם אנוסים שאצלם היה זה בבחינת 'תחלתו בפשיעה וסופו באונס).

להערות והארות בעניין העלון: יחזקת נוימן קצות החשן 9/6 מודיעין עילית. 0527167567. דוא"ל: yn0527167567@gmail.com
לתרומות: ניתן לתרום בעמדות נדרים פלוס בקופה: 'עדת יראים-אשטרייך' לשונית 'תרומות עבור קונטרסים וחידורים'

זמני התפלות בקהלתנו ק"ק עדת יראים-אשטרייך מודיעין עילית (נתיבות המשפט 111 ב')

נשא: מנחה בחול: 7:30. מנחה עש"ק ובשב"ק: 6:55. ערבית מוצש"ק: 8:10. כהונה: דל"ה. לוי: מְחִזְיָאוֹת. שיר: ל. ומי כמכה
בהעלותך: מנחה בחול: 7:30. מנחה עש"ק ובשב"ק: 7:00. ערבית מוצש"ק: 8:15. כהונה: מעִזְיָה. לוי: רוממתי עֶזְרָה. שיר: ד. והבאר
זמנים קבועים: מנחה בחול: 15 דק' לפני השקיעה. עש"ק ושי"ק: 50 דק' לפני השק'. שחרית ש"ק: 8:30. מוצש"ק: 25 דק' לאחר השק'